

INKLUZIVNE PRAKSE NACIONALNIH MUZEJEV V LUČI SPREMEMB NJIHOVE DRUŽBENE VLOGE

Strokovni članek | 1.04
Datum prejema: 3. 12. 2021

Izvilleček: Velika pozornost muzeoloških raziskav je usmerjena na raziskovanje vloge muzejev v sodobni družbi, vendar predvsem tistih, ki nagovarjajo lokalno skupnost in iz nje izraščajo. Mnogo manj raziskav se dotika vloge nacionalnih (državnih) muzejev, še posebej na področju sodobnih praks, ki temeljijo na inkluzivnosti in participativnosti. Pregled dejavnosti izbranih nacionalnih muzejev, ki je predstavljen v članku, je pokazal, da tudi ti izpolnjujejo funkcije sodobnega muzeja, a drugače kot lokalni muzeji.

Ključne besede: muzeologija, vloga muzejev, nacionalni muzeji, inkluzivnost, participativnost

Abstract: Much of the attention of museological research is focused on exploring the role of museums in modern society, though largely dealing with local museums which directly address the local community. Far less research concerns itself with the role of national museums, especially in the field of modern practices based on inclusiveness and participation. An overview of the activities of selected national museums, presented in the article, shows that these also fulfil the functions of a modern museum, though differently from the local museums.

Keywords: museology, role of museums, national museums, inclusiveness, participatory practice

Ko sem leta 2019 pripravljala svoj prispevek na III. kongresu slovenskih muzealcev Muzeji za raznolikost in vključenost, sem imela v mislih nekoliko drugačno temo. Predvsem me je zanimala problematika nacionalnih muzejev,¹ in sicer, kakšno vlogo imajo ti muzeji v okviru sodobne družbe in ali sploh sodijo v kategorijo sodobnih muzejev. Ta problematika me je začela zanimati zato, ker se v okviru razpravljanja o sodobnem muzeju (sodobnih muzejih) muzeologi in drugi strokovnjaki, na primer antropologi ali sociologi, ukvarjajo predvsem z lokalnimi muzeji in njihovo vlogo v sodobni družbi.²

Nacionalni muzeji – tako imenujem državne muzeje, torej tiste, katerih ustanovitelj je država – pa se v okviru omenjenih ved za razliko od lokalnih ustanov pogosto pojavljajo v drugačni, že kar vprašljivi vlogi, ki jo vsaj delno lahko razumemo tudi kot negativno. Jih sploh lahko prepoznamo kot sodobne muzeje? Prvi ugovor temu je, da gre za elitistične ustanove. Termin so muzeologi prevzeli iz sociologije in politologije. Elitizem je nazor, po katerem nekaterim pripadajo prednostni položaji v družbi, na kakšnem izmed področij človekovega delovanja (Spletni vir 1). Elitizem je najpogosteje politično ali ideološko obarvan, je izraz bogastva, lahko pa označuje tudi področje znanosti, poznavalstva, pouka, odnosa do obiskovalcev in drugih deležnikov in še marsikaj druge-

ga. Muzej je torej odraz in orodje elite. Lahko rečemo, da je pojem sprejemljiv za neke vrste negativno opredelitev statusa nacionalnih muzejev, na primer takšno, kot jo je razvil Kenneth Hudson, da so namreč veliki nacionalni muzeji mastodonti, ki bodo prej ali slej morali izumreti (Hudson 1992/93). Pojem sam po sebi je jasen, njegovo področje dobro osvetljeno. Pa vendar se lahko z njegovo nekritično rabo zlahka zapletemo, saj se ob tehtnem premisleku izkaže, da je pojem tudi precej izmuzljiv in lahko z njim označimo še marsikaj, tudi tisto, kar ima pozitivno konotacijo, na primer vrhunske rezultate v športu.³ Obenem premalokrat pomislimo, da so elitistični tudi pojmi, kot so na primer »nacionalna zavest«, »narodotvornost«, tudi »poznavanje določenega področja« in podobno.

Kot rečeno, je velika pozornost v polju muzeoloških raziskav usmerjena v raziskovanje vloge muzejev v sodobni družbi, vendar predvsem muzejev, ki nagovarjajo lokalno skupnost in iz nje izraščajo. Mnogo manj raziskav se dotika vloge nacionalnih muzejev, še posebej na področju sodobnih praks, ki temeljijo na inkluzivnosti in participativnosti. Že iz same definicije obeh pojmov izhaja, da utelešata nekaj, kar je pisano na kožo lokalnemu muzeju, to je tudi eden od razlogov, zakaj je zlasti ekomuzej ena najčistejših udejanjenj premis sodobnega muzeja.

Omenjena Hudsonova sintagma je v sredini 1980. let označevala konec velikih nacionalnih muzejev, tistih, ki

1 Nacionalni muzeji imenujem muzeje, ki imajo v slovenski zakonodaji status državnih muzejev.

2 Med najpomembnejšimi slovenskimi avtorji s področja muzeologije o vlogi in pomenu lokalnih in eko muzejev sta Verena Perko in Jože Hudales.

3 V zadnjih desetletjih je nastalo kar nekaj socioloških in politoloških del o različnih, tudi pozitivnih aspektih elitizma na različnih področjih, tudi v športu, kjer je ta pojav gotovo zelo očiten. Prim. Tännstö in Tamburrini 2000.

so bili ustanovljeni kot prvi v obdobju razsvetljenstva ali kasneje, v valu ustanavljanja muzejev v zgodnjem 19. stoletju. Ni se uresničila, saj so številni nacionalni muzeji nastali celo v zadnjih desetletjih 20. in v začetku 21. stoletja, med zadnjimi npr. Hiša zgodovine Avstrije (*Haus der Geschichte Österreich*) v Hofburgu na Dunaju, zgodovinski muzej, ustanovljen leta 2014 in odprt štiri leta pozneje (Spletni vir 2). Še pred tem je svoje zgodovinske muzeje v zadnjih desetletjih ustanovila cela vrsta držav, od Nemčije do Japonske.

Nacionalni muzeji torej niso mrtvi. Ali jih pri življenju ohranja samo sila in moč elite? Za to moramo pogledati v zgodovino, saj je med drugim pomembno tudi, kakšne programe so imeli omenjeni muzeji v času svojega nastanka. Primer za to je lahko Kranjski deželni muzej v Ljubljani, ustanovljen v zgodnjem 19. stoletju. Poleg običajnih nalog muzeja tistega časa in specifičnega delokroga zbiranja artefaktov, starin in zgodovinskih dokumentov s področja Kranjske je imel že takrat izoblikovan odnos do obiskovalcev. To je vidno na primer iz objavljenega govora predsednika kuratorija grofa Hohenwarta (1771–1844) ob odprtju prve razstave tega muzeja, v katerem k obisku muzeja izrecno vabi vsakogar, še posebej pa obrtnike in kmete z družinami, saj bodo z ogledom naravnih in umetniških produktov domovine deležni izobrazbe. Hohenwart vabi tudi starše, učitelje in učiteljice, predstojnike, mojstre in skrbnike, pa tudi vojaške poveljnike, naj pogosto pripeljejo otroke in varovance, da si bodo lahko razširili znanje. Posebej omenja deklince, saj meni, da bi morala (tudi) gospodinja in družinska mati vedeti, kje in kako nastajajo produkti domovine (Hohenwart 1832: 16). Ob takšnih obiskih je muzej priskrbel tudi kustosa, ki je vodil po razstavi.

Pedagoška ali izobraževalna funkcija muzeja je bila torej pomembna že od vsega začetka in se je razvijala skozi vse obdobje, od njegove ustanovitve naprej. Pomembna je bila tudi odprtost muzeja za obiskovalce, ki so ga med tednom obiskovali zlasti v skupinah, ob nedeljah pa tudi posamezno.

Razvoj muzejstva in muzejev ni vplival samo na znanstveno in strokovno delo, ampak tudi na dejavnosti za obiskovalce. Tako so leta 1986 v tedanjem Narodnem muzeju pripravili posvet na to temo. Pripravile so ga Irena Keršič (Slovenski etnografski muzej), Eva Kocuvan (tedanji Narodni muzej) in Ljerka Trampuž (Prirodoslovni muzej Slovenije). Spoznanja omenjenega kongresa so še pospešile vse omenjene dejavnosti.⁴ Res je, da je bilo delo z obiskovalci koncipirano drugače kot danes, vseeno pa je bil napredek očiten. Marsikateri muzej je poskrbel, da so strokovna vodstva dobila osebno noto in da so podajanje znanja razširili v možnost neformalnega izobraževanja, podajanje faktov pa v smer sodobne interpretacije.

⁴ Zapis o posvetu in posamezni prispevki udeležencev so objavljeni v *Argo* 25, 1986, 5–109.

Elitističen koncept muzeja, ki ga lahko vidimo v najstarejših kompleksnih muzejih, je tako precej omiljen ali nadgrajen s skrbjo za obiskovalce in njihovo izobraževanje, predvsem pa z odprtostjo za vse, ne glede na svoje temelje v materializaciji ideologije tedanje oblasti.

Karakteristike sodobnega muzeja so še marsikaj drugega. Participatornost in inkluzivnost sta očitni predvsem v okviru socialne funkcije muzeja. Interpretacije teh dveh pojmov se v nadaljevanju ne bom dotikala, saj bodo o njihju razpravljali avtorji, ki so mnogo bolj kompetentni od mene. Vsekakor pa se skozi kaže socialna funkcija muzejev, ki postaja v zadnjem času vedno bolj pomembna. Nedvomno jo lahko imamo za eno od temeljnih značilnosti sodobnih muzejev in za poseben del njihove družbene vloge. Socialna funkcija muzejev je bila prvotno združena z izobraževanjem, ki je, kot smo videli, del poslanstva muzejev že od druge polovice 19. stoletja naprej. Danes se vedno bolj osamosvaja in postaja eden najpomembnejših segmentov družbene vloge in družbene odgovornosti sodobnega muzeja. Najverjetneje je prav socialna funkcija pot, ki utegne zelo zaznamovati prihodnost muzejev in galerij. Možnost sodelovanja, vključevanja in zlasti druženja namreč zelo ugodno vpliva na kakovost življenja deprivilegiranih skupin.

Ker sem se še pred epidemijo virusa SARS-CoV-2 lotila koncipiranja tega prispevka, sem socialno funkcijo muzejev skozi participativnost in inkluzivnost preučevala predvsem na podlagi dogodkov in dejavnosti, ki so se odvijali v živo. Danes, po epidemiji, je situacija popolnoma drugačna, saj so se vsi muzeji, torej tudi nacionalni, preselili na splet. S tem so se morali odreči živi interakciji z obiskovalci in drugimi deležniki, po drugi strani pa se je odprl širok prostor medmrežja z številnimi deležniki. Prav ta prostor je kljub svoji virtualnosti postal »lokalno« okolje nacionalnih muzejev. Odprl se je torej teritorij, ki ga prav ti muzeji niso imeli in so zato ostali zunaj koncepta sodobnega muzeja, kot ga kot holistični dediščinski sistemi na primer predstavljajo eko muzeji.⁵ Glavna ovira pri udejanjanju inkluzivnosti in participativnosti nacionalnih muzejev je torej teritorij, ki ga zapolnjuje lokalno prebivalstvo, h kateremu gravitira vplivno področje muzeja. Pri lokalnem muzeju je to jasno definirano in povezano z eno od plasti človekove identitete. Pri nas je namreč identificiranje z državo vprašljivo in težko uresničljivo, veliko lažje se identificiramo z lokalno skupnostjo. In tu je past, ki bi lahko nacionalnim muzejem preprečevala razvoj v sodobne muzeje. Vendar sem glede na zbrane primere ugotovila, da situacija ni tako preprosta. Vrsta nacionalnih muzejev, prav vsi, ki sem jih izbrala za preučevanje, opravljajo tudi te funkcije. V nadaljevanju naštevam zbrane primere inkluzivnih praks nacionalnih muzejev.

⁵ Več o eko muzejih v Hudales 2011.

Prvi je projekt Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam (Spletni vir 3), ki je potekal med letoma 2013 in 2015 v Slovenskem etnografskem muzeju. Imel je dva cilja, in sicer zagotavljanje enakih možnosti in spodbujanje socialne vključenosti ranljivih družbenih skupin ter dvig zaposljivosti ranljivih skupin na področju kulture in podpora njihovi socialni vključenosti. Drugi cilj so izpolnili tako, da so v okviru projekta zaposlili deset kustosov. Ranljiva skupina, ki so jo s tem nagovarjali, so torej bili mladi diplomanti – iskalci prve zaposlitve, ki so imeli formalno izobrazbo s področij dela muzejev (etnologija, zgodovina, umetnostna zgodovina, arheologija). Pri projektu je sodelovalo šest državnih muzejev. Potekal je zelo uspešno.

Žal pa se je po koncu projekta pokazala slabost evropskih projektov: preprosto se je iztekel, ostali so le osnovni dokumenti in kratek nabor izvedenih dejavnosti, vse bogastvo projektne vsebine pa žal ni več dostopno, saj spletna stran, kot je to običajno zaradi zaključka financiranja po koncu projekta, ni več ažurirana.

Enako pomembni so se mi zdeli programi Slovenskega etnografskega muzeja o migracijah in za migrante Sem sosed (Spletni vir 4). Slovenski etnografski muzej je bil zelo aktiven na področju problematike migracij, in sicer v obeh smereh: pri ozaveščanju prebivalcev Slovenije o migracijah in migrantih ter na področju pomoči migrantom. Muzej je svoj odnos do problematike utemeljil že v svojem poslanstvu, kjer najprej poudarijo, da je muzej prostor dialoga in srečevanja med kulturami, pa tudi z manjšinami, ki živijo na našem ozemlju.

Slovenski etnografski muzej je leta 2016, v času najintenzivnejših migracij, gostil štiri razstave, posvečene tej tematiki, in sicer Podobe enakosti; Migracije – ljubezen – izginjajoči – dobrodošel si; Migracije in mladi ter Čakajoči. SEM se namreč čuti kot prostor dialoga med kulturami, in kot sta zapisala Mojca Račič in Gregor Ilaš na spletni strani muzeja, je zato tudi v tem zgodovinsko prelomnem času poklican in kliče k spoznavanju in razumevanju dogajanj v naši družbi. V napovedniku sta poudarila, da je treba ponovno razmisliti o razmerju med univerzalno človeškostjo in kulturno raznolikostjo in se vprašati, kaj nas bolj druži kot ločuje (Ilaš in Račič 2016: 285–292).

Med inkluzivnimi in socialnimi programi Narodnega muzeja Slovenije bi izpostavila program Muzej za starejše: mi k vam, vi k nam. To je, kot pove že ime, program za starejšo populacijo. Namenjen je varovancem domov starejših občanov, dnevnim centrom aktivnosti za starejše, univerzi za tretje življenjsko obdobje, medgeneracijskim centrom, društvom upokojencev ter drugim zainteresiranim. Raziskave muzejskih obiskovalcev so namreč pokazale, da s starostjo številni ljudje, ki so bili nekdaj redni obiskovalci muzejev, tja prenehajo zahajati, saj slabše slišijo, težko stojijo, se težko gibajo. Program je pripravljen tako, da pride animator iz muzeja k njim, udeleženci obudijo svoja vedenja o preteklosti in se naučijo česa novega,

ob tem pa kakovostno in koristno preživijo del prostega časa. Pomemben del dejavnosti je rokovanje z muzejskimi predmeti, ob obisku v muzeju so to originali, na obisku na terenu pa replike oziroma sodobni predmeti z enakimi značilnostmi, kot jih imajo originali (npr. enak material). V drugem delu programa sledi ogled Narodnega muzeja Slovenije, kjer udeleženci spoznajo deset znamenitih muzejskih predmetov (Spletni vir 5).

Program Alzheimer Cafe v zadnjem letu enkrat na mesec izvajajo v Narodni galeriji. Mednarodni grafični likovni center je prvi pri nas razvil programe za bolnike z demenco Dober dan vsak dan avtorice Yasmín Martín Vodopivec (Vodopivec 2019: 46–56).

Tudi v Narodni galeriji so se povezali z združenjem Spominčica – Alzheimer Slovenija, ki zagotavlja strokovno in učinkovito pomoč osebam z demenco, njihovim svojcem ter oskrbovalcem. Pripravili so program strokovnih predavanj, cikel druženj Alzheimer Cafe in zasnovali ustvarjalne delavnice. Dejavnost poteka v obliki dogodka, ki se začne s predavanjem, namenjenim predvsem svojcem dementnih oseb, sledi pa delavnica, na kateri negujejo ustvarjalnost, spodbujajo domišljijo in urijo spomin (Spletni vir 6; Spletni vir 7).

Poseben sklop dejavnosti za starostnike je pripravil tudi Muzej novejšje zgodovine Slovenije (MNZS): Ob razstavi 3D fotografij 9. MAJ 1945, ki je bila v muzeju na ogled leta 2015, so potekale dejavnosti za starostnike. Žal že ob času začetka naše raziskave podatki o vsebini, udeležencih in izvedbi na spletni strani muzeja niso bili več dostopni, zato informacije o dejavnosti navajam glede na to, da jih v omenjenem članku navaja Yasmín Martín Vodopivec.

Posebne programe za vključevanje okoliškega prebivalstva Fužin pripravlja in izvaja Muzej za arhitekturo in oblikovanje (MAO). Muzej za arhitekturo in oblikovanje je prvi nacionalni muzej pri nas, ki je nadgradil platformo ekomuzejev in jo prenesel na raven nacionalnih muzejev. Čeprav gre za specialni državni muzej, posvečen natančno definirani temi (in delokrogu), se ni povezal samo z občinstvom, ki ga glede na svoje ustanovitvene akte, poslanstvo, programe in lego v modernistični stanovanjski soseski lahko pričakuje – torej z arhitekti, oblikovalci in vsemi tistimi, ki jih to področje zanima tudi z lokalnim prebivalstvom, torej s potencialnim občinstvom in udeleženci pri dejavnostih zaradi geografske povezanosti z muzejem, in ga vključil v svoj program. Programi Muzeja za arhitekturo in oblikovanje za prebivalce Fužin, ki imajo v Ljubljani status soseske z deprivilegiranimi prebivalci, so potekali (in še potekajo) ob različnih priložnostih, med drugim je bilo tako ob 25. bienalu oblikovanja Daleč, tako blizu leta 2017 (Spletni vir 8), in obsegajo preverjanje in mapiranje potreb prebivalcev, razgovore o tem in nato izvedbo, pri kateri sodelujejo izbrani oblikovalci in/ali arhitekti.

V času zaprtja države zaradi epidemije koronavirusa so bili vsi nacionalni muzeji zelo dejavni na sodobnih druž-

benih omrežjih. Videti je, da je epidemija še dodatno spodbudila prizadevanja za univerzalno dostopnost, in to ne samo za ljudi z oviranostmi, ki muzejev ne morejo obiskati. Pomembno bi bilo, da bi ta možnost ostala tudi po vrnitvi življenja v ustaljene okvire, saj se je virtualno okolje pokazalo kot sprejemljiv prostor za interpretiranje premične kulturne dediščine. Tudi ta segment je v resnici del široke akcije za dostopnost muzejev in galerij. Pomembna pa ni samo količina objav, ampak tudi njihova kakovost in občutek za občinstvo, ki ga ustanove izkazujejo po tej poti. Prav oddaljeni dostop do muzejev, zbirk in dejavnosti, pri katerem lahko sodelujemo od doma, je postal pomemben povezovalni element. Zavedati se je treba tudi, da objave na družbenih omrežjih že nekaj časa ne nagovarjajo več le mlajšega občinstva, ampak tudi vse večjo skupino starejših, saj je danes tudi med osemdesetletniki že precej takšnih, ki so v času službovanja že uporabljali računalnik in torej niso popolni analfabeti na tem področju. Predvidevamo, da bo tovrstno naslavljanje (virtualnih) obiskovalcev kmalu postalo sestavni del področja interpretacije in se torej ne bo odvijalo (samo) v praksi, ampak bo postalo temelj teoretskih raziskav, študija, predlogov in izboljšav, tako kot so pred tem to postala druga področja muzejskega dela, na primer klasična vodstva, učne ure in principi sodobne interpretacije.

V veliki meri so torej tudi nacionalni muzeji spremenili svojo družbeno vlogo v sodobnem svetu. Vendar pa imajo v primerjavi z lokalnimi muzeji precej več težav pri neposredni, vzajemni povezljivosti s svojo okolico, saj je identitetna raven na tej stopnji dosti bolj abstraktna kot na individualni, družinski ali lokalni ravni. Zato ta primanjkljaj nadomeščajo z drugačnimi programi in dejavnostmi, saj tiste, ki so primerne za lokalne muzeje, niso najprimernejše za nacionalne muzeje. S temi novimi pristopi so si nacionalni muzeji zagotovili pomembno vlogo v sodobnem muzejstvu in vseh njegovih manifestacijah.

Literatura in viri

HOHENWART, Franz Josef Hannibal: *Die Eröffnung des Landes-Museums in Laibach, wie selbe den 4. October 1831, zum Feier des allerhöchsten Namensfestes Sr. Majestät unsers allgeliebten Kaisers abgehalten wurde*. Ljubljana: Mit Edlen v. Kleinmayr'schen Schriften, 1832.

HUDALES, Jože: *Ekomuzej in druge oblike sodobnih lokalnih muzejev*, V: Vito Hazler (ur.), *Ekomuzej hmeljarstva in pivovarstva Slovenije: idejna zasnova za stalno muzejsko postavitev v Žalcu*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete univerze v Ljubljani, 2011, 48–52.

HUDSON, Kenneth: *Muzeji in razstave, ki so prijazni do svojih obiskovalcev. Recepti za uspešnost*. V: Borut Rovšnik (ur.), *Muzeoforum, zbornik muzeoloških predavanj*. Ljubljana: Slovensko muzejsko društvo: Zveza muzejev Slovenije, 1992/93, 45–59.

ILAŠ, Gregor in Mojca Račič: *Odziv slovenskega etnografskega muzeja na aktualna migrantska gibanja. Dejavnosti v času od decembra 2015 do oktobra 2016*. *Etnolog* 26, 2016, 285–292.

Spletni vir 1: Fran, *Slovar slovenskega knjižnega jezika: geslo »elitizem«*; <https://fran.si/iskanje?Query=elitizem&View=2>, 11. 9. 2021.

Spletni vir 2: KANDUTSCH, Kazuo in Christiane Rainer: *Gundlagen einer Sammlungstrategie für das Haus der Geschichte Österreich*; https://www.hdgoe.at/items/uploads/module_pdf/1539788353_iC0rw75WaJKQ.pdf, 11. 9. 2021.

Spletni vir 3: *Projekt Slovenskega etnografskega muzeja »Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam«*, <https://www.etno-muzej.si/sl/dostopnost-do-kulturne-dediscine-ranljivim-skupinam>, 14. 3. 2022.

Spletni vir 4: SEM sosed; <https://www.etno-muzej.si/sl/sem-sosed>, 1. 6. 2021.

Spletni vir 5: *Narodni muzej Slovenije: Muzej za starejše*; <https://nms.si/si/izobrazevanje/odrasli/starejsi>, 5. 12. 2019.

Spletni vir 6: *Narodna galerija: Alzheimer Cafe in likovna delavnica za osebe z demenco*; <https://www.ng-slo.si/si/dogodki-in-obvestila/alzheimer-cafe-in-likovna-delavnica-za-osebe-z-demenco?id=4860>, 20. 9. 2020.

Spletni vir 7: *Dogodki*; <https://www.ng-slo.si/si/dogodki-in-obvestila>, 23. 9. 2021.

Spletni vir 8: *BIO* 26, 14. 11. 2019–9. 2. 2020; https://25.bio.si/sl/*, 5. 3. 2020.

TÄNNSJÖ, Torbjörn in Claudio Tamburrini (ur.): *Values in Sport: Elitism, Nationalism, Gender Equality, and the Scientific Manufacture of Winners*. London in New York: Taylor & Francis, 2000.

VODOPIVEC, Yasmín Martín: *Izhodišča in osnovne smernice za vzpostavitev muzejskega programa za osebe z demenco in njihove svojce v Sloveniji*. *Argo* 61/1, 2019, 46–56.

